

Прота Милутин ТИМОТИЈЕВИЋ, проф.

КОСОВСКО ПРЕДАЊЕ НА КОСОВУ УОЧИ ОСЛОБОЂЕЊА (1912)

Говорити о Косовском предању код Срба на Косову и Метохији значи говорити о целокупном животу и раду нашег народа у овим освештаним крајевима. Нема ниједног облика живота и рада код православног Српског народа, народа Косовског предања, који није проткан прошлошћу и свешћу о свом пореклу, као заветној мисли честитих и великих предака. Уосталом, на то их је свакодневно подсећао простор на коме се живи, као и велики материјални докази у виду прелепих цркава и манастира, испосница, а још више разрушена црквишта и светли гробови.

И данас је Косово, а још више Метохија, по чему је и име добила, препуна монументалних српских грађевина сакралног карактера. Пећка Патријаршија, Дечани, Богородица Љевишка, Грачаница су цркве које својом лепотом узбуђују дух, чак и људи који нису емотивно везани за ове светиње. А за Србе ови храмови нису галерије фресака и икона, тј. само лепоте, већ вековна места састанка са Богом, али у исто време и са својим коренима, који неколико стотина година продиру у време. Под упливом таквих осећања оживљава и камен срушених Душанових Архангела, или божур — цвет на Гизиместану.

Цело Косово и Метохија је обавијено косовском тајном која се невидљиво прима наслеђем. Косовски бој 1389, са главним својим личностима, оставио је неизбрисив траг у српској народној души, чиме се избрисала граница између живих и умрлих, земаљске и небеске отаџбине. Сав Српски народ је прихватио Косовску битку, са Лазаревим опредељењем за Царство небеско, као свој амблем, свој знак распознавања међу људима. Сазнање да је Царство земаљско изгубљено болно је само по себи. Још болније је када се човек осети сам у страшној свакодневници. Терор и невоље на Косову и Метохији у свим облицима су свуда присутна реалност. У таквој ситуацији само вера у исправност Лазаревог опредељења за Царство небеско могла је да одржи народну душу слободну и способну за велика прегнућа. Велики болови умекшавају душу као огањ што умекшава восак, оспособљавајући је за виђења невиђених ствари, чине је пророчком. Праведни Јов на свом пепелишту, умекшан болом, проширен вером, види свога Искупитеља како, на крају свих крајева, валоризује његово страдање дајући му прави смисао у виђењу Бога. Тако и Српски народ у своме болу окренуо се будућности, тражећи свога Васкрситеља који ће сигурно доћи, ако се не изгуби највећа вредност, душа, као образ Божији.

Тај свој кредо Српска народна песма понавља свима нараштајима:

И ако смо изгубили царство
Душе своје губити немојмо.

Само та мисао да душу своју мора да сачува по сваку цену, могла је бити Српском народу довољна животна сила да издржи највеће невоље, као што су то чинили древни хришћански мученици. Реалност Царства небеског је у невољама присутнија него у весељу. И тако људи са таквим огњем у души беху способни да понесу на себи, и пренесу млађима, оно што ми зовемо Косовски завет или Косовско предање. То је свештено предање једнога народа, створено на једном месту, Косову, али никако није провинцијско. Оно је васељенско по карактеру, а светоотачко и апостолско по проихођењу. Нема му се шта одузети или додати, већ припада Саборној Цркви Христовој у којој је и поникло. Помесна Српска Црква га изнедрила и обогатила свеправославну ризницу општчовечанским вредностима универзалног косовског сведочења вере у Христа, Распетога али и Васкрслог.

Мора се имати на уму чињеница да је баш у Метохији био центар Српске Цркве више векова, у Пећкој Патријаршији. Њено присуство било је евидентно у васцелом Српском народу, али посебно у овим крајевима. Она је носилац не само писмености, културних и цивилизацијских токова изражавања, већ много више од тога: изграђивање облагодаћених личности и узрастања „у мерураста пуноће Христове“ (Еф. 4, 13). Њено присуство је видљиво особито до кобне 1690. године (до Велике Сеобе) и заслуге несагледиве у очувању јединства Српског народа. Црква је преузела на себе и оно што у нормалним приликама ради држава.

У времену ропства дошло је до стапања појмова српско и православно, баш због тога што је Црква била једина снага на коју се наслањало, али и једина нада за физичко и духовно ослобођење с којом се живело. Докле год је поп Синадин из села Локвице у Средчакој жупи, пише Петар Костић, одлазио у призренску Гору, макар и једном годишње, Гора се одржала као православна. По смрти попа Синадина, а другог није било да настави његово дело, Гора је прешла у ислам(1). Писац са Косова Зарије Р. Поповић прича о духовнику Јанићију из биначког манастира, који „чува своје стадо да не пређе у ислам“, или о свештенику Ђорђу „који је на умору, али не може умрети док не чу измишљени глас да је српска војска стигла до Ропотовачког моста“(2). Разуме се да су ту деловали и други фактори, али овај је врло битан. По Дантеу, пакао почиње баш тако што се губи свака нада.

Косово и Метохија су дуго били „центар српске средњовековне државе, каже проф. Владимир Бован, и одавде су могли да се прате они бурни историјски догађаји тога времена; овде се одиграла и Косовска битка 1389. године; затим сукоби на почетку XV века, па сукоб угарске војске и пораз Јанка Хуњадија 1448. године; дакле, многи важни догађаји у историји Српског народа овде су се збили. Наша стара просвета и књижевност овде су оставили значајне трагове; велике грађевине, у првом реду манастири са богатим сликарством, својим живим присуством доприносили су неговвању сећања на историјске догађаје и личности. Та сећања су била тим снажније чувана, јер су ови крајеви међу првима осетили сву тежину живота под налетом освајачких турских војски. Што је стање под Турцима бивало теже, снажније су се истичале разлике између стања под Турцима у односу на стање пре доласка Турака. Свакако да је, нешто због тежине стања које је настало и које се све више осећало, а нешто под утицајем Цркве, баш овде почињала идеализација пређашњег стања у односу на савременост. То потврђује и чињени-

(1) П. Костић, Црквени живот у околини Призрена, Београд 1928, стр. 46-7.

(2) В. Цветковић, Изворник са Косова, Београд 1984, стр. 48-49.

ца да се баш ови крајеви нису никада мирили с ропством, а нарочито то потврђују догађаји с краја XVII века, када се народ ових крајева масовно дигао на устанак против Турака и тако снажно помагао армијама генерала Пиколоминија да се Турци брзо протерају са Косова и Метохије... Народ је на Косову и Метохији, наставља проф. Бобан, међу првим нашим покрајинама осетио зло од доласка Турака. Највише је људи баш из ових крајева изинуло у Косовском боју; привреда је почела све више да заостаје, наишла су многа страдања, попут оних приликом пада Новог Брда; почео да се узима данак у крви; одвођења робља била су честа; доживљавањем страхоте изненадним упадима турских војски и пролажењем кроз ове крајеве; културни пад бивао је све већи; несигурност у живот и имовину постајала је из године у годину све већа“ (3).

Дакле, сигурни смо да је баш на просторима Косова и Метохије настало *Косовско предање*, које се са преносом светих моштију цара Лазара (две године после Косовске битке) из Приштине у Раваницу почело ширити. Заједно са миграцијама Српског народа и преношењем светих моштију у крајеве преко Саве и Дунава носи се и свештено Косовско предање. У најновије време то исто предање прешло је океане и стигло на нове континенте у виду нових цркава Грачаница, Раваница и Лазарица. А у времену непосредно пред ослобођење (1912) било је снажно присутно не само на Косову и Метохији, о чему ће бити даље речи, већ и у Краљевини Србији, што се види из говора Митрополита Димитрија на молебну у Саборној цркви у Београду 6. октобра 1912. године; „Побожни Срби! Тамо (на Косову) се наша поробљена браћа моле Богу више од пет стотина година. Сваки дан тако, кроз сузе шаљу Богу молитве и те сузе њихове, сузе вапаја мученичког, горко падају пред Божији престо. Бог види правду њихову и зна тешка страдања њихова, али је немилосрдна људска себичност до сада ометала њихово избављење... Куда идемо? Не идемо туђинима, него својој браћи. Идемо тамо где нам је колевка, где је непријатељ запретао огњиште наше просвете и славе. Идемо да на том огњишту загашеном поново наложимо огањ слободе, и да око њега окупимо све српске душе жедне среће и мирног напредовања. Идемо у свој дом... Још идемо славном Косову да се поклонимо јуначким сенима честитог Кнеза Лазара, Милоша Обилића и других храбрих витезова који с њима изгибоше да вечно живе. Идемо величанственим Дечанима да се поклонимо праху побожнога Краља Дечанскога. Идемо славној Грачаници да поменемо витешкога Краља Милутина. Идемо дивном Скопљу да потражимо сјајни престо силнога Душана. Идемо граду Прилепу, јуначкоме гнезду Краљевића Марка. Идемо старим разбојиштима на којима су свети Немањини стварали стару моћну српску државу. Томе идемо, јер нас тамо чекају браћа наша која даље не могу без нас опстати нити ми без њих“ (4).

Народ је у заносу кренуо у ослобођење епископске Старе Србије, у коју се уклапа садашње Косово и Метохија, и уз подршку свих тадашњих политичара, шефова странака, што се види из њихових говора у Народној скупштини 12. септембра 1912. године. Тако Ст. Рибарац, шеф Народне странке, говори у Скупштини Србије: „Србија ће ући у рат, и поред својих гробова и скорашњих и оних поред којих су прохујали векови, отворити и нанизати нове, свеже, драгоцене и ненакна-

(3) В. Бобан, Српске народне песме са Косова и Метохије, Приштина 1977, стр. 278-9.

(4) Рат 1912. Дневник наших победа, књ. I.

дне. Али и то треба да зна цео свет, она ће ући у рат само за потпуно ослобођење и коначно сједињење са својом браћом у Турској“. А Милорад Драшкович рече: „Цивилизација узима данас у заштиту од истребљења животиње, па и биље, а у Турској та опасност истребљења грози читавим народима. Ми тражимо за своју браћу у Турској оно што дајемо свакоме који наступи у Србији, било да у њих живи, било да кроз њу прође“. Такође и Никола Пашић каза: „Видела је Европа да, иако је Турска увела европске установе, те установе у турским рукама не могу донети плодове, које иначе корисно доносе у другим земљама. Младотурски режим употребито је уставне слободе да се и оно мало повластица, које су уживали неки хришћански народи у Турској, погазе и укину“(5).

Тако је расло „народно расположење за рат у свим балканским државама 1912. године — каже познати српски научник Јован Цвијић — и дошло је до критичне тачке. Нису га даље могли заустављати ни најумеренији ни најмирољубивији балкански државници, какви су несумњиво Пашић, Гешов и Венизелос. Да нису пристали уз народну струју било би злих последица и за владоце и владе балканске. Рат је готово аутоматски почео. Није се могао више зауставити“. Даље професор Цвијић каже: „Кад бисмо ми те земље ратом и крвљу заузели, нико код нас не би сматрао да смо их освојили већ само повратили од Турака, ослободили од најгорих насиља области за које је најјаче везана српска свест и српско осећање“. Цвијић константује да је „српска народна душа тако обузета косовском катастрофом, да је ово постало стални народни мemento и извор националне снаге, а с друге стране Србија није хтела да трпи оно што су у то време констатовали неки енглески публицисти да је „Србија опкољена земља, а Срби ухапшен народ“(6). Тако је Косовско предање извршило мобилизацију Српског народа изван Косова и Метохије за помоћ напаћеном народу на класичним просторима Старе Србије.

А тамо у Старој Србији, на Косову и Метохији, живот је био тежак да тежи бити не може. Особито је безакоње појачано пред смрт „болесника са Босфора“ који није био у стању да контролише одметнике од царске власти у лицу арнаутских ага и бегова. Нарочито је терор појачан пре и после оформљења албанске „Призренске лиге“ 1878. године. Сима Андрејевић Игуманов пише Митрополиту Михаилу 1870. године: „Овој мучној сиротињи српског остала је само једина нада у Бога. Докоље Господи! (Докле Господе!). Ове се речи на све стране чују по нашој Крајини“(7). Иако је у градовима било много лакше него на селу, ипак и ту је било страшно. Професор Цвијић каже: „Србима под Турцима не вреди да што имају и стекну, ни онима у вароши. Трговац или занатлија који би нешто стекао не сме то улагати ни у каква већа предузећа да не би на себе обратио пажњу. Такав завезује оно мало стеченога новца и склања га по буцацима. Ако се то пак расчује одмах га разбојници уцене великим сумама и ако не плати или се не исели редовно бива убијен“(8).

Овме извештају професора Цвијића додаћу и нека своја искуства која сам стекао живећи и дуго радећи на тим нашим класичним просторима. У разговору са многим старијим људима у Призрену и Ђаковици, где сам вршио дужност парохијског свештеника од 1966. до 1984. године, заједно са другим професорима

(5) Исто, стр. 35.

(6) Ј. Цвијић, Балкански рат и Србија, II изд. из „Српског књижевног гласника“, стр. 5.

(7) Писмо С. Игуманова Митрополиту Михаилу од 16. децембра 1870, „Хришћанско дело“ св. 6, 1940. година.

(8) Ј. Цвијић, исто, стр. 9.

Богословије у Призрену, сазнао сам да су Срби пре ослобођења све своје вредности морали да прикривају. Ако је неко имао лепу кћер морао је да је крије, а мушко дете још и више. Источњачка похотљивост особито је долазила до изражаја у време поста рамазана. Нарочито је био критичан двадесет и шести дан, који је ретко пролазио у турско време да макар једна српска глава не падне. Материјално богатство прикривало се закрпама на одећи и неупадљивошћу.

У Ђаковици још и данас постоји Српска улица, у којој је настањена већина српског живља. У турско време су скоро сви Срби живели у њој. Улица је имала велике дрвене капије с обе стране, које су се с првим мраком затварале, а зором отварае. Ноћу је била гето, али и једно велико двориште у коме се могло слободније кретати. У једном делу улице је црква, са иконостасом и иконама из 1821. године, и црквена кућа у којој је била српска школа. Још Макензијева и Ирбијева су посетиле цркву и школу и свештеника Стевана, који је у то време служио. Како је црква била од слабог материјала то се чешће морала поправљати. Једном приликом спремљен је камен и креч за поправку цркве. Летописац даље прича: „Знано буди како Амет-бег узео камење од цркве ђаковачке који су били спремљени за цркву да се поправи, а он ји узео за кулу 1885. године, месеца априла 18. у среду. А Риза-бег креч узео и он за кулу те исте године јуна 3-ег. Потписа учитељ Крста Симић у школи ђаковачкој 85-те године, месеца јуна 20-тог“. Ово је записано на последњој страни Србљака који је издао Митрополит Михаило 1861. године, а Сима Игуманов га покљонио цркви ђаковичкој.

Занимљиво је како је народ пратио шта се дешава са главним актерима народне несреће и богоборцима који устадоше на Кућу Божију. Амет-бег је остао без мушких наследника, што се за Шиптаре сматра великом казном. Риза-бег је 1912. године, побегао у Скадар, где је убрзо и умро. Иза њега је остало пет синова са презименом Круезиу или Црноглавић, како су се у предратној Југославији презивали. Рада-бег, најстарији син Ризин, умро је без потомства. Син му је убијен у Пећи док се бријао у берберници од неког емигранта из Албаније. Цена-бег, други син Ризин, био је посланик у Београду у време старе Југославије. У сарадњи са Ахметом Зогуом, чији је био зет, покушао је да збаци Фан-Нолија. Прешао је у Албанију и постао амбасадор албански у Чехословачкој. Мисли се да је Зогу организовао атентат на Цена-бега. Хасан-бег, трећи син Ризин, није имао мушке деце. Убијен је, мисли се, 1945. године, као народни непријатељ. За гроб му се не зна. Гани-бег, четврти син Ризин, био је југословенски официр. Прота Лука Булатовић, парох ђаковички између два рата, покушао је да га приволи да исправи дело свога оца и надокнади креч који је његов отац узео од цркве. Одбио је. После II светског рата био је у затвору са својим братом Хасан-бегом, који је убијен, а Гани је одведен у Београд, где му се губи сваки траг. Сант-бег, пети син Ризин, живео је негде у иностранству и ништа се више о њему не зна.

Ово ми све исприча Станко Андрић, пензионисани мутаџија из Ђаковице 1977. године, у то време председник Црквене општине и старац са осамдесет и више година, као своје виђење Божијег присуства у нашем народу, а и потврде оне народне пословице: „*зло рађење — јошово суђење*“. Дакле, том вером у Бога и Његову правду одржавао се наш народ на страшном Косовско-метохијском разбојишту, јер Бог ником дужан не остаје. За пуну тачност свих ових детаља које записах не гарантујем, већ сам само пошао трагом натписа у Србљаку.

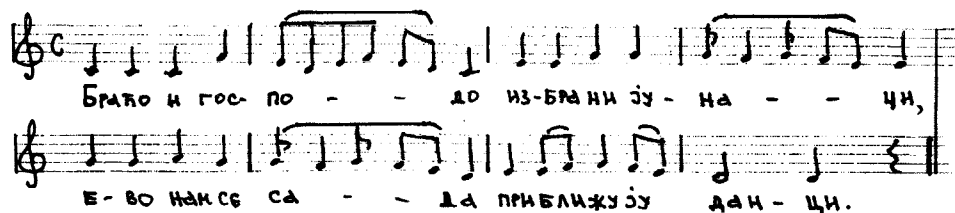
Још бих хтео да укажем на две ствари, такође из Ђаковице, и до сада необјављене. До данас је остао обичај да на Божић сви посетиоци ђаковачког храма по-

сле нафоре приме пола „питарке“, како се лепиња зове, и парче свињског печеног меса. Овај обичај постоји још из времена ропства под Турцима, које је дуго трајало, а малобројни Српски живаљ није смео да гаји свиње у својим домаћинствима. Најхрабрији и најспретнији су одлазили у неко српско село, обично у Велику Хочу, и отуда ноћу у цаковима, да се не види, пребацивали свињско месо за ову јединствену „агапу“ на Божић. Овим „српским причешћем“ бранио је народ своје памћење о различитости слободних робова и неслободних господара. Одговорно тврдим да је и данас то радост за све, особито за децу, а може се замислити шта је то значило у турско време. Није то обично парче меса. Кроз њега је Ђаковчанин доживљавао и своју нацију и име и предковску слободу, с надом да ће му опет доћи.

И друга особеност је та што је само у Ђаковици сачувана једна предивна песма о Цару Лазару са особенем мелодијом. Почетком седамдесетих година забележио сам је заједно са о. Никодимом Ђураковим, проф. Богословије, са којим сам опслуживао ђаковичку парохију. Текст и мелодија ове песме је прихваћена од тадашњих ученика богословије и многе генерације научиле су је и са собом однеле из школе у народ, не само у отаџбини него и у расејању. Ових дана смо је чули у извођењу музичке групе „Ренесанс“, истина са скраћеним текстом и измењеном мелодијом. Такође је ову песму унео у свој репертоар и Драгослав Михајловић-Канаринац.

Песма почиње свечано, побожно, са пуно поштовања, јер Цар Лазар говори:

1. „Браћо и господо, избрани јунаци
Ево нам се сада приближују данци.
2. Цар је турски Мурат силну војску диго
И у наше царство на Косово стиго.
3. Заузео поља, села и градове,
На црквама нашим срушио крстове.
4. Порушио наше манастире часне,
Наших праотаца задужбине красне.
5. Попалио наше дворе и домове,
Многу нашу браћу узо за робове.
6. Захватио поља, заузео кланце,
За Србију нашу саковао ланце.
7. Зато, мила браћо, да се упитамо:
Ако ћемо се предат' онда да сви знамо.
8. Ја не жалим, браћо, своју златну круну,
Већ Србију жалим сваког блага пуну.
9. Јер бо нису Турци к'о остали људи
То су из Азије све зверови љути...“

Песма је прибележена од двојице појаца у ђаковичкој цркви, Крсте Ђикића и Димитрија Крстића, али само у фрагментима. Многи су знали почетак песме и мелодије, али до краја текст нико није знао. Један двостих ове песме забележио сам чак у Неготину, у Крајини. Госпођа Наталија рођ. Стојановић премного година удала се у Неготину и у памћењу је сачувала један двостих те песме, који је у Ђаковици већ био заборављен. Ради се о двостиху: „Захватио поља заузео кланце, за Србију нашу саковао ланце“. Када смо је сакупили што се могло сакупити, видели смо да ипак нешто недостаје. Тада је о. Никодим допунио трећи двостих речима: „На црквама нашим срушио крстове“; четврти двостих такође: „Наших праотаца задужбине красне“; као и мање исправке у другом реду петог двостиха. Овим допунама песма није ништа изгубила већ је, напротив, добијена једна целина, у последњем часу, јер су убрзо оба појца умрла и са њима би песма трајно била изгубљена. Отац Никодим се показао на висини анонимног народног песника. Мени је преостало да двостихе поређам по логичном реду.

Песма се певала на славама и другим светковинама породичним, али никако у присуству окупатора или његове истурене песнице — Арнаута. Порука песме је јасна: Отуда, из Азије, се ваља опасност у лицу турскога цара. Србија је угрожена, а тада ни златна круна нема вредности. Србија се мора бранити или бар покушати да се брани, јер код овог непријатеља милости нема. Свакидашње невоље утврђивале су одлуку да се све српско мора бранити, и име, и част, и вера, јер се са зверовима не може правити компромис. То народу каже и сам главом српски Цар Лазаре.

Тако је тајанствено и кроз песму Цар Лазо посећивао сваки српски дом на Косову и Метохији, будећи Српство да се не успава, припремајући га за велики час слободе. Садржина песма нам се намеће својом свечаношћу као препев оних предивних речи Лазаревих код Патријарха Данила III:

„Ви, о друзи и браћо, велможе и благородни, војводе, велики и мали, сами сте сведоци и очевидци колика нам блага Бог у животу овоме дарова, и не лиши нас ничега што је у свету овом красно и слатко, славе и богатства и свега што је људима потребно, него чак и умножи... Јер боља нам је смрт у подвигу, него ли живот у срамоти, боље нам је у борби смрт од мача примити, неголи плећа нерпијатељима нашим подати“...⁽⁹⁾.

Сличност је видљива. С обзиром да им је географско порекло исто — Метохија, верујемо да је овој песми исходиште цитирани текст код Патријарха Данила III.

(9) Косовска битка — мит, легенда и стварност, Београд 1988, стр. 71.

(10) Наведено на истом месту, стр. 72-73.

У селима Косова и Метохије турски и арнаутски терор је бивао већи, ране све дубље, незаштићеност скоро апсолутна. међутим, ту делује једна нова снага, невиђена и неслућена. То је снага српске жене, на којој кућа стоји, по народној пословици. Тешко је објаснити како то да у чисто патријархалном друштву жена има пресудну улогу у тешким породичним ситуацијама. Чини ми се да је то остатак из оних времена када смо ми Срби царовали. „Благоразумна Милица ничим не заостајаше у благим навикама од супруга свога, и сваким врлинама украшена, благоразумна, милостива, штедра, тиха и сваким благим обичајима испуњења беше... Видевши она да на српску земљу одасвуд непријатељ напада и разграбљује је и да нема никога да их у беди и тузи које су наишле помогне и утеша, одбаци женску немоћ и прими ревносту мушку, и шта учини? Сву себа у мисао сабравши, и њу из дубине срца неутешним уздисањем са болом душе ка Богу простираше, и Њега на помоћ призиваше и Свету Матер његову“...⁽¹⁰⁾.

И по народној песми у одсудном моменту царица Милица каже:

„Царе Лазо од Србије главо,
Зазор ми је у те погледати,
А камо ли с тобом говорити,
Бит не може, хоћу говорити“. (Зидање Раванице).

Њена се реч вреднује и усваја. Нешто слично видимо у казивању Јована Цвијића у чланку *Балкански рати и Србија*: „У једном селу близу Пећи одржала се била 1900-те године само једна српска кућа, имућна са доста своје земље. Старешина куће је обамирао од страха и опет оживљавао и у очајању пређе у мухамеданство. Али, то није хтела учинити његова жена и није хтела допустити да деца промене вером. Кући су му долазили, истина ретко, и хоца и свештеник. Али, приспеју кћери за удају и тада настају трагични догађаји у породици. Арнаути су тражили ћерке за своје синове, и он је као путурчењак морао на то пристати, али се жена противила. Предложено му је да се исели у Србију и он, оставивши имање, које није могао продати и које су Арнаути међу собом поделили, побегне у Србију и насели се на граници у Топличком округу“. У овом случају ова жена је проговорила без речи, али тако гласно да поговора нема. И то само када су у питању вечне вредности, њена душа и душе њене деце. Једноставо, душа није роба за продају и с тим се не може трговати. И зато:

Бит не може, хоћу говорити!

Анонимна жена постала је у тренутку несреће царица Милица или Мајка Јевросима. Не једна и не једном. Сећамо се Божане из Брода (у Драгашу), једине Српкиње која је до своје смрти 1855. године одржала веру православну иако су се сви њени већ били потурчили. Или храбре мајке Кујунџића, која пољуби свог мртвог сина војводу Лазара, али не хте да га препозна да би заштитила свој род од освете Арнаута. Призор достојан античких трагедија, а догоди се 1905. године у Призрену.

Непријатељи су знали за повезаност српскога човека у души са својим прецима и да, иако је роб или „сиротиња раја“, ипак мисли за себе да је он баш лично потомак цара Лазара или кога од старих јунака. Стога су се непријатељи својски трудили да убију памћење у нашем човеку, како би га лакше одродили и преверили. Психолошки је оправдано, ако с у томе не успе лепин начином, да се на таквог

навале муке свакојаке. О једној таквој борби против мисли, памћења и духа говори нам М. С. Милојевић у свом *Пушћопису дела Црпаве (Сшаре) Србије*: „Једном старом, већ у очајању Србину дође хагица на цицвару и остало. Овај сиромашни старац, пошто добро накљука хагицу оним чега је овај хтео, запита: Драга хагице! Молим ти се опрости ми ама ћу те да питам. Не се срди жи’ми, хагице! Зашто ви на Косову овде све минлете па и Цигане и Чифуте боље волите од нас, а нас тако мучите, бијете, убијате, глобите и затарујете? Зашто са њима добро и благо живите, а са нас тако зло врагујете и размирујете? — Овако питање од Косова неје раја учинила хаги своме. Хага се испочетка намршти, духне неколико пута кроз чибук и лулу, из ове повуче у уста, па из ових истера дим, закрвави очима, намршти се, па се у један мах разведри, насмеје и као размишљајући тргне, промери сиромашног старца од главе до пете и пошто види у њему гроб непојан, благо и тихо рекне: „Еј, мој синак! (погрдно). Па ти зар још то не знаш, а велиш да си превалио деведесету. Ви сте раја, а ако вам није зазор на то име, оно узмите минлет Бугари, који су бољи од свију минлета у наше царство. Ми вас више од њих и других волемо, а кога волемо оног и бијемо. Ми знамо вас добро, јер ми од вас живимо. Али шта ћемо море Трајане, бре, онда, ако ви, као они пси Шијаци у Морави (Срби у Кнежевини Србији), надигнете перчине па потражите своје, а? Ако ви бре, што вас зовемо раја, и Бугари, тек уједанпут рекнете: ми смо Срби, ми смо имали царство, ви сте га Турци од нас отели, па још се и сами истурчили, је ли, а? Видиш синак, Евреји и Цигани, Цинцари, Бугари, Арнаути и сви други несу ни имали царство, па их се не бојимо. Они овде немају ништа своје, а ви ако устанете, Османлија ће одакле је, а ја твој господар, ага бре, и други куд ћемо ми бре? У Азију богме нећу, јер је не знам. Мој је праћед овде пре Косова био, па немам куд, и ја ту морам погинути и то од вас. Ето зато вас бијемо и сатарујемо да нам не отмете хлеб, жене и децу“ (11).

Дакле, ага се определио за царство земаљско и он га свим силама брани. Он је ту свој са својим, земља са земљом. Војује против мисли и духа, јер осећа противника себи у царству духова. А дух народа свога Српскога одржавала је Црква са својим свештенослужитељима и била је носилац Лазаревог завета за Царство Небеско. Све борбе против Цркве биле су узалудне ствари, по речи псалмопевца Давида (Псалим 2).

О једном духоносном свештенику излажемо следеће сведочење владике Рашко-призренскога г. Павла:

„Године 1959. био сам у канонској посети Урошевцу, граду на Косову. Један старији човек испричао ми је следеће: „У једном селу поред Урошевца живела је једна велика задруга од 60 чланова. Четири брата старешине задруге живели су на својој очевини и дедовини од вајкада. По оној народној пословици „пред зору се мрзне“, тако је притисак био страشان пред ослобођење Косова. Једну девојку нам уграбише, али ми стигосмо и отесмо је од зулумћара и вратисмо је. Једног члана задруге нам убише, ми осветисмо. Убише нам и другог члана куће, ми платисмо и осветисмо. Онда ти дође ага са пратњом, мораш да га гостиш као кума, коње да му тимариш и све ти узме. Још мораш да му платиш и жвакалицу, јер је он „трошио своје зубе“ једући твој хлеб у твојој кући! Дајадило је било са сваке стране. Безизлазна ситуација. И дан и ноћ радиш, а све ти узме. Дођу браћа свештенику у Урошевац 1910. године да га запитају шта да раде. Или да побију све по кући, на крају и себе, или да беже преко границе у Србију. Али и то је тешко са 60 чланова породице. Па и да се успе, дођеш на голо. Или да се турчимо као

толики око нас, па да предахнемо од овога терора. А свештеник рече: Ја сам браћо мало испред вас, па трпим још већи притисак. Него треба бити кадар па издржати још мало, неће дуго ово да траје. Још годину-две, па ће доћи слобода. Браћа рекоше: Него реци, оче, ако знаш, колико ће још ово трајати, издржаћемо па макар било још 50 година. Не браћо, неће много проћи, за годину-две доћи ће слобода. Кома ће она доћи ако не људима који издрже. Браћа се охрабрише и решише да се још боре. И заиста, није прошло ни две године, а дође ослобођење 1912. године. И на крају овај старац закључи: „Да ми попустисмо онда 1910. године за две године пропало би нам свих 500 година, за две године изгубили би све“. Ово нас подсећа на Христове речи: „*Који претрпју до краја, шај ће се спасти*“ (Мт. 10, 22).

И тако Косовско, Светосавско, светоотачко и апостолско предање би присутно код народа нашег на Косову и Метохији кроз све наше трајање. Оно би записано нашим светим црквама и манастирима широм нашег Косово-метохијског постојања, у којима се поју литургије „оног света као и овога“.

Понекад смо своју тугу бележили каменим словима на каменим белезима и у гробљима верујући, понекад наивно, да од камена ником ни камена. „Овде почи ва раб Божији Ђорђе, син Фићин а унук Јакин, рођен 1843. г. а погибе 1863. од Турака Суљемуна и Рушида у планини Миловачкој“⁽¹²⁾.

Сто двадесет година касније дођоше нови Рушиди да сруше и поруше ту камену књигу предака и да избришу злочине новим злочинима. Почеше цркве да цамијају да би затрли траг *Косовском завету* на косовским проторима. Заборављају непријатељи наши да речи Косовске истине и Лазаревог завета који нас с небом везује имају трајно сидриште у срцима нашим као и Нови Завет, по пророку Јеремији.

(11) М. С. Милојевић, Путонис дела праве (Старе) Србије, II свеска, Београд 1872, 18-19.

(12) Споменик у призренском гробљу.